

**ADABIY ASARDA RAMZ VA TIMSOLLARNING
BADIY VAZIFASI**

**THE ARTISTIC FUNCTION OF SYMBOLS AND
IMAGES IN LITERARY WORKS**

**ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ФУНКЦИЯ СИМВОЛОВ И
ОБРАЗОВ В ЛИТЕРАТУРНОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ**

FAN TARMOG‘I
10.00.00 – Filologiya

QABUL QILINDI
26.08.2026

CHOP ETILDI
29.08.2026

Raxmatilla Eshpulatovich Norbekov

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), erkin izlanuvchi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada adabiy asarda ramz va timsollarning shakllanishi, mazmun-mohiyati hamda badiiy-estetik vazifalari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Ramz va timsol tushunchalarining o'zaro munosabati, ularning badiiy tafakkur, muallif pozitsiyasi va asarning g'oyaviy mazmunini ifodalashdagi ahamiyati yoritiladi. Badiiy adabiyotda ramziy obrazlar orqali bevosita ifodalash qiyin bo'lgan falsafiy, axloqiy, ijtimoiy va ruhiy mazmunlarning obrazli tarzda ifodalanishi ko'rsatib beriladi. Shuningdek, ramzlarning ko'pma'nolilik, assotsiativlik, tarixiy-madaniy shartlanganlik va estetik ta'sirchanlik kabi xususiyatlari tahlil qilinadi. Ramz va timsollarning syujet, obrazlar tizimi, badiiy detal hamda kompozitsiya bilan munosabati ochib berilib, ularning asarning mazmunini yaxlitligini ta'minlashdagi o'rni asoslanadi. Tadqiqot natijasida ramz va timsollar badiiy asarning tashqi tasviriy qatlamini boyituvchi vosita bo'lish bilan birga, uning chuqur semantik va falsafiy mazmunini yuzaga chiqaruvchi muhim poetik mexanizm ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: adabiyotshunoslik, badiiy asar, ramz, timsol, badiiy obraz, poetika, badiiy tafakkur, obrazlilik, ko'p ma'nolilik, muallif pozitsiyasi, badiiy detal, estetik mazmun.

ABSTRACT

This article theoretically analyzes the formation, meaning, and artistic and aesthetic functions of symbols and images in literary works. It examines the relationship between the concepts of symbol and image, as well as their significance in expressing artistic thought, the author's position, and the ideological content of a literary work. The study demonstrates that symbolic images in literature make it possible to express philosophical, moral, social, and psychological meanings in an imaginative form that may be difficult to convey through direct representation. Particular attention is paid to such characteristics of symbols as polysemy, associative nature, historical and cultural conditioning, and aesthetic expressiveness. The relationship between symbols and images and such elements of literary composition

as plot, the system of characters, artistic detail, and composition is also examined. The study argues that symbols and images not only enrich the descriptive layer of a literary work but also function as important poetic mechanisms through which its deeper semantic and philosophical meanings are revealed.

Keywords: literary studies, literary work, symbol, image, artistic image, poetics, artistic thought, imagery, polysemy, author's position, artistic detail, aesthetic meaning.

АННОТАЦИЯ

В статье в теоретическом аспекте анализируются формирование, содержание и художественно-эстетические функции символов и образов в литературном произведении. Рассматриваются соотношение понятий символа и образа, а также их значение в выражении художественного мышления, авторской позиции и идейного содержания произведения. Показано, что посредством символических образов в художественной литературе философские, нравственные, социальные и психологические смыслы могут выражаться в образной форме, которая не всегда доступна для непосредственного изображения. Анализируются такие особенности символов, как многозначность, ассоциативность, историко-культурная обусловленность и эстетическая выразительность. Раскрывается взаимосвязь символов и образов с сюжетом, системой персонажей, художественной деталью и композицией произведения. В результате исследования обосновывается, что символы и образы не только обогащают изобразительный уровень литературного произведения, но и выступают важным поэтическим механизмом раскрытия его глубокого семантического и философского содержания.

Ключевые слова: литературоведение, литературное произведение, символ, образ, художественный образ, поэтика, художественное мышление, образность, многозначность, авторская позиция, художественная деталь, эстетическое содержание.

KIRISH

Adabiyot insonning borliqni anglash, uni badiiy idrok etish va o'z munosabatini obrazli shaklda ifodalash imkonini beruvchi san'at turlaridan biridir. Badiiy asarda voqelik bevosita tasvirlanishi bilan bir qatorda turli obrazlar, belgilar, detallar va ramziy ifodalar orqali ham aks ettiriladi. Shu jihatdan ramz va timsol badiiy tafakkurning muhim shakllaridan biri sifatida adabiyotshunoslikning dolzarb tadqiqot obyektlaridan hisoblanadi. Badiiy asarda qo'llanadigan ramziy obrazlar ko'pincha bir qarashda oddiy predmet, hodisa yoki personaj sifatida namoyon bo'lsa-da, ularning mazmun doirasi bevosita tasvirdan ancha keng bo'lishi mumkin. Shu sababli ramz va

timsollarni tadqiq etish badiiy matnning yashirin, ko‘p qatlamli ma’nolarini anglash imkonini beradi.

Ramz tushunchasi adabiyotshunoslikda murakkab va ko‘p qirrali kategoriyalardan biri sanaladi. Ramz oddiy belgidan farqli ravishda muayyan predmet yoki hodisani ifodalash bilan cheklanmay, undan kengroq ma’no va mazmunni anglatadi. Badiiy ramzning mohiyati uning konkret obraz orqali mavhum tushuncha, g‘oya yoki ruhiy holatni ifodalash imkoniyatida namoyon bo‘ladi. Bunda ramzning ma’nosi faqat muallif tomonidan belgilab qo‘yilgan yagona mazmun bilan chegaralanmaydi, balki o‘quvchining estetik tajribasi, madaniy xotirasi va individual idroki bilan ham bog‘liq holda shakllanadi. Shu sababli bir xil ramz turli tarixiy va madaniy sharoitlarda turlicha ma’no kasb etishi mumkin.

Adabiy asarning badiiy qimmatini ko‘p jihatdan undagi obrazlarning mazmuniy va estetik imkoniyatlari bilan belgilanadi. Ramziy obrazlar esa badiiy mazmunni bevosita bayon qilish o‘rniga uni o‘quvchi tomonidan anglash va talqin qilish uchun ochiq qoldiradi. Bu xususiyat adabiyotning estetik tabiatiga mos keladi. Chunki badiiy asar tayyor xulosani berishdan ko‘ra, o‘quvchini fikrlashga, tasvirlangan hodisaning mohiyatini anglashga va turli ma’no qatlamlarini kashf etishga undaydi.

ASOSIY QISM

Badiiy asarda ramz va timsollarning shakllanishi insoniyatning obrazli tafakkuri bilan chambarchas bog‘liq. Inson borliqni faqat mantiqiy tushunchalar orqali emas, balki obrazlar va assotsiatsiyalar vositasida ham anglaydi. Tabiat hodisalari, ranglar, predmetlar, hayvonlar, o‘simliklar, makon va vaqt bilan bog‘liq tasvirlar inson ongida muayyan ma’nolarni uyg‘otishi mumkin. Adabiyot ana shu tabiiy assotsiativ imkoniyatlardan foydalanib, konkret obraz orqali abstrakt tushunchalarni ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Natijada oddiy predmet badiiy matn doirasida yangi semantik mazmun kasb etadi. Masalan, yo‘l obrazi harakat, taqdir, izlanish yoki hayot yo‘lini anglatishi, tun obrazi noma’lumlik, yolg‘izlik yoki ruhiy tushkunlik bilan bog‘lanishi, nur esa umid, ma’rifat yoki ezgulik ramzi sifatida talqin qilinishi mumkin. Biroq bunday ramzlarning mazmunini oldindan belgilangan qat’iy ma’nolar yig‘indisi sifatida tushunish to‘g‘ri emas. Ularning mazmuni asarning umumiy poetik tizimi, konteksti, muallifning estetik konsepsiyasi va obrazlar o‘rtasidagi munosabat orqali yuzaga keladi.

Ramzning asosiy xususiyatlaridan biri uning ko‘pma’noliligidir. Oddiy badiiy detal muayyan voqea yoki holatni konkretlashtirishga xizmat qilishi mumkin bo‘lsa, ramziy detal shu tasvir doirasidan chiqib, umumlashtiruvchi mazmunni yuzaga chiqaradi. Masalan, asarda takroriy ravishda uchraydigan deraza obrazi faqatgina bino konstruksiyasining bir qismi sifatida emas, balki tashqi dunyo bilan ichki olam o‘rtasidagi chegarani, erkinlikka intilishni yoki noma’lumlikka qarash imkoniyatini

ifodalashi mumkin. Bunda derazaning ramziy ma'nosi uning o'ziga xos lug'aviy ma'nosidan emas, balki matn ichida egallagan poetik vazifasidan kelib chiqadi. Demak, ramzning badiiy qiymati uning konkret predmetlik xususiyati bilan abstrakt ma'no o'rtasidagi munosabat orqali belgilanadi.

Timsollar ham badiiy asarning mazmuniy tuzilishida muhim o'rin egallaydi. Timsolda muayyan shaxs, predmet yoki hodisa umumlashtirilgan obraz sifatida namoyon bo'ladi. Adabiy qahramon muayyan individual xususiyatlarga ega bo'lsa-da, uning xarakteri va faoliyati orqali kengroq ijtimoiy yoki ma'naviy hodisalar ifodalanishi mumkin. Shu sababli adabiyotshunoslikda badiiy obraz va timsol tushunchalari o'zaro yaqin bo'lsa-da, ularni aynanlashtirish maqsadga muvofiq emas. Badiiy obraz konkret individual xususiyatlarga ega bo'lgan estetik hodisa bo'lsa, timsol ko'pincha ana shu obrazning umumlashtiruvchi va mazmuniy jihatini kuchaytiradi.

Ramz va timsollar muallifning badiiy konsepsiyasini ifodalashda ham muhim vosita hisoblanadi. Muallif o'z munosabatini har doim ham bevosita bayon qilmaydi. Ayrim hollarda uning estetik va falsafiy qarashlari obrazlar, predmetlar, voqealar va ramziy detallar orqali namoyon bo'ladi. Bunday usul badiiy asarning semantik qatlamlarini kengaytiradi. O'quvchi voqealar rivojini kuzatar ekan, ayrim obraz va detallarning takrorlanishi, ularning turli vaziyatlarda qo'llanishi yoki boshqa obrazlar bilan aloqasiga e'tibor qaratib, muallifning yashirin estetik pozitsiyasini anglay boshlaydi. Shunday qilib, ramz muallif va o'quvchi o'rtasidagi badiiy kommunikatsiyaning muhim shakliga aylanadi.

Ramziylik ayniqsa falsafiy mazmunga ega bo'lgan asarlarda katta ahamiyat kasb etadi. Insonning hayot va o'lim, vaqt va makon, ezgulik va yovuzlik, erkinlik va taqdir, yolg'izlik va jamiyat kabi abadiy muammolarini bevosita tushuntirish badiiy asarning estetik tabiatiga har doim ham mos kelavermaydi. Shu sababli adib ko'pincha mazkur tushunchalarni ramziy obrazlar orqali ifodalaydi. Bunday holatda ramz falsafiy g'oyani oddiy nazariy mulohazadan badiiy-estetik hodisaga aylantiradi. O'quvchi esa mazkur g'oyani tayyor hukm sifatida emas, balki obrazli tajriba orqali qabul qiladi.

Ramzlarning mazmunini anglashda tarixiy va madaniy kontekst alohida ahamiyatga ega. Turli xalqlarning madaniy an'analari bir xil predmet yoki hodisa turlicha ramziy ma'noga ega bo'lishi mumkin. Masalan, ayrim ranglar, hayvonlar yoki tabiat hodisalari turli madaniy muhitlarda turli tushunchalarni ifodalaydi. Shuningdek, diniy, mifologik va folklor an'analari ham adabiy ramzlarning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu jihatdan badiiy ramzni faqat matnning ichki tuzilishi doirasida emas, balki muayyan xalqning tarixiy xotirasi, madaniy merosi va estetik tafakkuri bilan bog'liq holda o'rganish zarur.

O'zbek adabiyoti tarixida ham ramziy obrazlardan foydalanishning boy an'analari mavjud. Mumtoz adabiyotda gul, bulbul, sham, parvona, may, soqiy, bog' kabi obrazlar muayyan poetik va falsafiy mazmunlarni ifodalash uchun keng qo'llangan. Ushbu obrazlarning ma'nosi faqat ularning real hayotdagi xususiyatlari bilan belgilanmaydi, balki tasavvufiy, falsafiy va estetik qarashlar bilan boyigan. Masalan, gul va bulbul munosabati ishq va oshiq timsoli sifatida talqin qilinishi mumkin bo'lsa, sham va parvona obrazlari ishq yo'lida fidoyilik va o'zlikdan kechish mazmunini ifodalashi mumkin. Bunday ramziy tizim mumtoz she'riyatning o'ziga xos poetik tilini shakllantirgan.

Alisher Navoiy ijodida ham ramziy va timsoliy obrazlar muhim poetik vazifani bajaradi. Uning asarlarida real hayotdagi predmet va obrazlar keng falsafiy, axloqiy va ma'naviy mazmun bilan uyg'unlashadi. Navoiy yaratgan badiiy obrazlar tizimida insonning ma'naviy kamoloti, ishq, adolat, ezgulik, ilm va komillik kabi tushunchalar turli obrazlar orqali ifodalanadi. Bu jihat mumtoz adabiyotda ramzning faqat bezak vositasi emas, balki badiiy tafakkurni tashkil etuvchi muhim mexanizm bo'lganini ko'rsatadi.

Zamonaviy adabiyotda ramz va timsollarning qo'llanish shakllari yanada murakkablashdi. Modernistik va postmodernistik adabiyotda ramziy obraz ko'pincha yagona ma'noga ega bo'lmaydi. Bir obraz turli o'quvchilar tomonidan turlicha talqin qilinishi mumkin. Bunday ko'pma'nolilik badiiy matnning ochiqqligini ta'minlaydi va o'quvchini faol talqin jarayoniga jalb etadi. Zamonaviy adabiyotshunoslikda ham matn ma'nosining faqat muallif tomonidan belgilanmasligi, balki o'quvchining qabul qilishi va talqin qilishi jarayonida ham shakllanishi haqidagi qarashlar keng rivojlangan. Shu nuqtayi nazardan ramz o'quvchi va matn o'rtasidagi faol munosabatni ta'minlovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Ramzning badiiy vazifasi faqat biror g'oyani ifodalashdan iborat emas. U asarning kompozitsion yaxlitligini ta'minlash, obrazlar o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirish, syujet rivojiga qo'shimcha ma'no yuklash va badiiy atmosferani yaratish vazifalarini ham bajarishi mumkin. Muayyan ramziy detal asarning boshida paydo bo'lib, keyingi voqealar davomida takrorlanishi va yakunda yangi mazmun bilan namoyon bo'lishi mumkin. Bunday usul asarning kompozitsion tuzilishini mustahkamlaydi va o'quvchida yaxlit estetik taassurot hosil qiladi.

Ramziy obrazlarning yana bir muhim xususiyati ularning psixologik mazmun yaratish imkoniyatidir. Inson ruhiy holatini bevosita tasvirlash har doim ham oson emas. Shu sababli adib ichki kechinmalarni tabiat manzarasi, rang, tovush, makon yoki predmet orqali ifodalashi mumkin. Masalan, qorong'i va tor makon qahramonning ruhiy siqilishini, keng va yorug' makon esa ichki erkinlik holatini ifodalashi mumkin. Bunday tasvirlar psixologik parallelizmga yaqinlashib, tashqi va ichki olam o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytiradi.

Ramzlarning badiiy samaradorligi ko'p jihatdan ularning matnga tabiiy singdirilishiga bog'liq. Agar ramz muallif tomonidan haddan tashqari izohlansa, uning estetik va semantik imkoniyatlari kamayishi mumkin. Chunki ramzning asosiy kuchi uning bevosita aytilmagan, ammo anglash mumkin bo'lgan ma'nosidadir. Shu sababli badiiy asarda ramziy mazmunni o'quvchiga majburan singdirishdan ko'ra, uni obrazlar tizimi va kontekst orqali yuzaga chiqarish samaraliroq hisoblanadi. Bu jihat badiiy matnning estetik ta'sirchanligini oshiradi.

Ramz va timsollarni tahlil qilishda ularni matndan ajratib olib, oldindan belgilangan ma'nolar asosida sharhlashdan ehtiyot bo'lish kerak. Har bir ramz muayyan badiiy kontekstda o'ziga xos ma'no kasb etadi. Shuning uchun ramziy obrazning mazmunini aniqlashda uning asardagi qo'llanish chastotasi, boshqa obrazlar bilan aloqasi, syujetdagi o'rni, kompozitsion vazifasi, muallifning umumiy estetik konsepsiyasi va tarixiy-madaniy kontekstini hisobga olish zarur. Ana shundagina ramzning haqiqiy badiiy funksiyasi to'liq namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, ramz va timsollar badiiy asarning mazmun va shakl birligini ta'minlovchi muhim poetik vositalardan biridir. Ular konkret tasvir bilan abstrakt g'oya o'rtasida vositachilik qilib, badiiy matnning semantik imkoniyatlarini kengaytiradi. Ramziy obraz orqali oddiy predmet falsafiy, axloqiy yoki ijtimoiy mazmun kasb etishi, oddiy voqea esa umumlashtiruvchi badiiy g'oyaga aylanishi mumkin. Shu sababli ramz va timsollarni o'rganish nafaqat badiiy obrazlarning tabiatini, balki adabiyotning inson tafakkuriga ta'sir ko'rsatish mexanizmlarini anglash uchun ham muhimdir.

XULOSA

Adabiy asarda ramz va timsollar badiiy mazmunni shakllantirish, chuqurlashtirish va estetik jihatdan ta'sirchan ifodalashga xizmat qiluvchi muhim poetik vositalardan biridir. Ularning asosiy xususiyati konkret obraz orqali kengroq falsafiy, axloqiy, ijtimoiy va ruhiy mazmunni ifodalash imkoniyatida namoyon bo'ladi. Ramzning ko'pma'noliligi va assotsiativ tabiati badiiy matnni turli talqinlar uchun ochiq qiladi.

Tadqiqot natijasida ramz va timsollarning badiiy asarda faqat tasviriy yoki bezak vazifasini bajarmasligi, balki muallif pozitsiyasini ifodalash, obrazlar tizimini shakllantirish, syujet va kompozitsiyani yaxlitlashtirish, qahramonlarning ruhiy holatini ochib berish hamda asarning falsafiy mazmunini chuqurlashtirish kabi vazifalarni ham bajarishi aniqlandi. Ayniqsa, ramziy obrazlarning tarixiy-madaniy kontekst bilan bog'liqligi ularni talqin qilishda muhim metodologik omil hisoblanadi.

O'zbek mumtoz adabiyoti tajribasi ramz va timsollarning milliy badiiy tafakkur rivojida ahamiyatini yaqqol namoyon etadi. Zamonaviy adabiyotda esa ramziy obrazlarning semantik imkoniyatlari yanada kengayib, ko'pqatlamli va ko'pma'noli

badiiy tuzilmalar shakllanmoqda. Shunday ekan, ramz va timsollarni tizimli o'rganish badiiy asarning mazmuniy qatlamlarini chuqur anglash, uning poetik xususiyatlarini aniqlash va adabiy tafakkurning rivojlanish qonuniyatlarini belgilash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Aristotle. Poetics. Translated by Malcolm Heath. London: Penguin Books, 1996.
2. Abrams, M. H., Harpham, G. G. A Glossary of Literary Terms. 10th ed. Boston: Wadsworth Cengage Learning, 2012.
3. Eagleton, T. Literary Theory: An Introduction. 2nd ed. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.
4. Wellek, R., Warren, A. Theory of Literature. New York: Harcourt, Brace and Company, 1949.
5. Frye, N. Anatomy of Criticism: Four Essays. Princeton: Princeton University Press, 1957.
6. Ricoeur, P. The Rule of Metaphor: Multi-disciplinary Studies of the Creation of Meaning in Language. Toronto: University of Toronto Press, 1977.
7. Eco, U. The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts. Bloomington: Indiana University Press, 1979.
8. Lotman, Y. M. The Structure of the Artistic Text. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1977.
9. Barthes, R. Image-Music-Text. Translated by Stephen Heath. New York: Hill and Wang, 1977.
10. Jung, C. G. Man and His Symbols. New York: Dell Publishing, 1964.
11. Navoiy, A. Xamsa. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011.
12. Navoiy, A. Mahbub ul-qulub. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2011.